

ÎN LEGĂTURĂ CU PALANCA LUI SINAN PAȘA DE LA BUCUREȘTI ȘI RETRAGEREA LUI MIHAI VITEAZUL LA TÎRGOVIȘTE

LIVIU ȘTEFĂNESCU și ALEXANDRU LIGOR

Evenimentele din vara și toamna anului 1595 din Țara Românească au preocupat intens pe cronicarii români și turci iar istoriografia noastră, din totdeauna, le-a acordat un rol însemnat. Lucrînd la realizarea patrimoniului Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România atenția ne-a fost atrasă de un fragment al raportului pe care Sinan Pașa l-a trimis marelui cancelar al Porții Otomane și care în microfilmul primit de la arhivele de stat din Veneția prezintă mici diferențe față de textul publicat în colecția Hurmuzaki ¹.

Dintre cronicarii turci, Mustafa Selaniki ² și mai ales Mehmed bin Mehmed ³ ne-au dat o descriere a activității de construire a unor fortificații de către Sinan Pașa la București și Tîrgoviște. Cronicarul Selaniki ne informează că Sinan Pașa a trimis la Constantinopole, în ce privește evenimentele care ne interesează, rapoarte de două ori : odată în jurul datei de 16—18 septembrie 1595 în care anunța despre fortificațiile făcute la București și Tîrgoviște și a doua oară la 4 noiembrie 1595 în care arăta : „...că toate măsurile luate de el și toate pregătirile sale au avut urmări contrare așteptărilor“. Este posibil ca raportul pe care Leonardo Donato l-a transmis Dogelui în copie — acum știm că traducătorul se numea Bozisi — la 15 noiembrie 1595 să fi ajuns marelui cancelar la Constantinopole la 4 noiembrie 1595. De conținutul acestuia ne vom ocupa potrivit microfilmului primit de la arhivele din Veneția.

Construirea fortăreței de la București este atestată de cronicarul Selaniki încă din primele rapoarte ale lui Sinan Pașa astfel : „...el (Sinan Pașa, n.n.) mai scrie că a făcut ziduri împrejurul orașului celui mai sus-arătat (București n.n.) și a construit puternic și cetatea sa interioară, fortificînd cu muniții toate părțile“. — Știrea apare apoi astfel și în alte izvoare, ca spre exemplu în cronica lui Mehmed bin Mehmed

¹ Hurmuzaki, *București*, 1880, vol. III, 1576—599, partea I-a, pp. 492—494.

² * * * *Cronici turcești privind țările române*, extrase, vol. I, sec. XV — sec. XVII, București, 1966, pp. 372—373.

³ Idem, pp. 418—422.

in lettere di Constant l'2^a 7 16 Nouve 1795
Lettera di Simon Bask Generale scritta a' Nostri
Basti

L'ho le salutazioni mi sara noto come essendo noi sia
nemici col uitorioso esercito nel paese di Valadisa il
maledetto et scelerato Micali col suo esercito, venne
contro l'esercito a' milizia Musulmana, col quale dopo
lauer noi combattuto, col lauer et aiuto dell'altro mo
do, esso coelebrato col suo esercito fu rotto et posto in
fuga, et così rimessimo alla terra di Bacoveste, dove
de i fermare l'esercito si fece fabbricare una fortifica
za di pali, trami, et terra, nella qual dopo lauer
nposto per bastante presidio molti soldati della porta
uentunieri Giebegi, et Tobi, rimessimo sopra la terra
di Torgonina, et qui necessariamente si diede principio a
fabbricare un castello, ma in questo mese si precipitò una
na, sopravvenendo a stagione uivinata, et facendo molti
giorni fatto il continuo gran pioggia, et nelli monti in ogni
luogo, essendo calate grandementi, et però ritrovarsi
anco nell'acqua non si puote dominare la milizia de
uentunieri, li quali dopo lauer ripresi li Goring de la
fata, sulla di la L'ons nitrati, e partiti via, et d'et
il maledetto Varanda di Brankluania unito insieme
col scelerato Micali vennero alli suoi esseriti del contri
di Brankluania, circa due giornate vicino a Torgonith
e essendo fatis dal canto suo non volle fare nulla,

care circumscrie fortăreața numai în jurul bisericii de pe dealul de la Radu Vodă : „De aceea au început să facă în jurul ei un zid umplut cu arbori mari și cu pământ. Cetatea fiind terminată doar în 12 zile, au așezat tunuri pe zidurile și turnurile ei...“. Ceea ce corespunde și cu consemnarea unor relatări ale călugărului Nichifor scrise la 26 octombrie 1595 la Varșovia și care arată modalitatea edificării acestei fortărețe : „On a placé en deux rangs de grands arbres et l'espace vide a été rempli de terre“⁴.

Un document din 10 ianuarie 1623 emis la Tirgoviște amintește de „palanga pe care a făcut-o Sinan Pașa“ la București la mănăstirea sfânta Troiță pe dealul de la Radu Vodă⁵. Tradiția s-a păstrat însă din ce în ce mai mult estompată ca la Miron Costin : „Și pentru să-i hie (lui Sinan Pașa n.n.) mai lesne a supune Ardealul, luasă toată Țara Muntenească și orașele toate, Bucureștii, Tirgoviște și alte orașe aședzase cu turci“⁶; sau în Letopisețul Cantacuzinesc : „Si se sculară turcii (după înfrângerea de la Călugăreni, n.n.) și veniră în cetate în București și făcură cetate și cuprinseră toată țara muntenească“⁷.

Istoriografia noastră a preluat informația din raportul lui Sinan Pașa potrivit căreia a construit fortificația de la București sau din mărturia călugărului Nichifor și a înfățișat-o ca atare. M. Kogălniceanu spunea : „Dans le conseil de guerre, les Turcs décidèrent de fortifier Bucarest et Tirgoviște avec deux châteaux ; dans le première de ces deux villes, le palais du prince fut changé en forteresse dans l'espace de douze jours“⁸ folosind în acest fel sursa pe care o uzităm și noi acum și anume raportul bailului Marco Venier, în timp ce la N. Iorga apare știrea potrivit relatării călugărului Nichifor : „Numindu-se un nou beglerbeg, al patrulea... i se ridică în grabă... o reședință, aceea „palancă a lui Sinan“ de care s-a vorbit multă vreme după ce dispăruse zidul de pământ bătut între pari, cu cele nouă băști...“⁹.

În „Istoria românilor“ prof. univ. C. C. Giurescu arată că : „...Turcii intrau în București, unde construiau o fortificație de pământ, o „palancă“ în jurul mănăstirii numite astăzi „Radu Vodă“ a cărei biserică fu transformată în moscheie. După aceea, ajungeau la Tirgoviște (26 august) și construiau și acolo o fortificație, în care așezau 40 de tunuri și o garnizoană de trei mii cinci sute de oameni, sub comanda lui Ali Pașa“¹⁰.

Cercetările arheologice conduse de prof. univ. dr. doc. Ion Ionașcu au confirmat existența fortificației de la Radu Vodă din București : „După ce turcii au reușit să ocupe Bucureștii și Tirgoviștea, marele vizir Sinan Pașa, conducătorul celor peste 100.000 de spahii și ieniceri, dădu ordin ca să se întărească în mare grabă cele două capitale cu palisade și șanțuri adinci de apărare pentru a fi gata de rezistență

⁴ Hurmuzaki, *București*, 1893, vol. I, 1510—1600, supl. 2, p. 363.

⁵ * * * *Documente privind Istoria României, veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. IV (1621—1625), București, 1954, p. 211.

⁶ Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 47.

⁷ Manuscris, p. 13 de la mănăstirea Neamț, nr. 18 în prezent la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România.

⁸ M. Kogălniceanu, *Opere*, Tomul I, București, 1946, pp. 223—224.

⁹ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1968, 1958, pp. 188—189.

¹⁰ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea întâi, București, 1943, p. 269.

împotriva oștilor lui Mihai Viteazul și Sigismund Băthory¹¹. Tot acum ni se confirmă că astfel de fortificații nu au fost găsite pe dealul de la Mihai Vodă infirmându-se relatarea cronicarului Nicolae Costin care : „a făcut desigur o confuzie sau a fost indus în eroare prin informații nesigure de proveniență ulterioară”¹².

Considerînd certă aprecierea pe care o face autorul Istoriei României¹³ rezultă că Mihai Viteazul după bătălia de la Călugăreni s-a retras mai întîi în orașul București, apoi în orașul Tirgoviște și de aici în tabăra de la Stoenеști.

Urmărind datele furnizate de cronicarii turci rezultă că între 24 august și 30 august, timp de o săptămînă oastea lui Mihai Viteazul a stat în București, apoi de la 3—4 septembrie pînă la 28—30 septembrie a stat în Tirgoviște timp de aproape patru săptămîni.

Despre efectele șederii în București, la sfîrșitul lunii august a lui Mihai Viteazul ne informează o relatare din raportul trimis Dogelui din Constantinopole la 15 septembrie și în care Marco Venier spunea : „Frattanto i Cristiani partendo carichi di quante spoglie volsero si inviaron verso l'altro loro esercito, che non s'era punto mosso ma stava vigilante aspettando il ritorno loro. Ma li Turchi essendosi appropinquati il giorno seguente a Bogresi (București, n.n., evenimentele se petreceau în ultima zi a lunii august, n.n.) trovato il luogo abbandonato et desolato et la citta convertita in cenere occuparono quel circuito, essendosi quivi fermati senza arrisilviarsi per la loro debolezza di passar più innanzi et era l'intenzione di Sinan di piantar in quel luogo una fortezza, quantunque il sito sia mal sicuro, ma non trovandovi il terreno buono, nè legname, nè alcun altra commodità di potervi far l'opera egli se ne stava con gran rammarico, temendo appresso di essere stato disturbato et assalito con suo grandissimo disavvantaggio dal luogo dove si trovava da numerosissimo esercito Cristiano accresciutosi per la venuta d'un altro copioso stuolo din ben armati et valenti Cristiani Ongari ; dove egli aveva fatto intender alla Porta che nelle mani del Signor Dio stavano le cose sue et che si dovessero raddoppiar le orazioni in ogni contranda. Si fanno pubbliche processioni”¹⁴.

Textul este categoric în a demonstra eventualitatea intenției lui Mihai Viteazul de a rezista în București, sau de a se opri aici într-o situație bine organizată în așteptarea ajutorului de peste munți. Trebuie reținut că raportul a ajuns la Constantinopole în seara zilei de 2 septembrie și că deci situația din Bucureștiul ocupat de turci la 31 august este cît se poate de apropiată de realitate. Comentînd pe baza unei astfel de ipoteze se desprind următoarele :

1. Grosul armatei lui Mihai Viteazul, între 24—31 august, timp de șapte zile — „stava vigilante aspettando il ritorno loro”, ori o asemenea staționare în oraș implica luarea unor măsuri care să evite surpriza unui atac deschis.

¹¹ * * *, *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, sub redacția prof. univ. I. Ionașcu, București, 1959, p. 66.

¹² Idem, p. 98.

¹³ E. Stănescu, în *Istoria României*, București, 1965, vol. II, p. 966.

¹⁴ Hurmuzaki, *București*, 1880, vol. III, 1576—1599, partea I-a, p. 488.

2. Turcii au găsit la 31 august „il luoco albbandonato et desolato et la città convertita in cenere”. A abandona un loc înseamnă să fi inițiat ceva care să ateste că ai stat acolo, prin urmare Mihai și oștirea sa nu s-au retras prin București ci au stat acolo șapte zile. Orașul acoperit cu cenușe, așa cum îl găsește Sinan Pașa nu putea fi în starea aceea decât prin incendiul fortificației construită din lemn. Altminteri ar trebui să acceptăm că Mihai Viteazul a incendiat orașul, locuințele, bisericile lui, ori o asemenea situație nu a fost relatată de nici o însemnare și nici surprinsă de cercetători pînă astăzi.

3. Turcii intrați în București „occuparono quel circuito”. Sintem tentați să credem că este vorba de un loc circular, înconjurat și nu de o designare metaforică a teritoriului orașului București care nu a fost niciodată ca un cerc și nici înconjurat. A ocupa acel „circuit” înseamnă tocmai fortificația părăsită de la Radu Vodă.

4. Mai înainte de a pleca în urmărirea lui Mihai Viteazul, proaspătul ocupant al orașului București era preocupat și el de a se pregăti împotriva unei surprize: „era l'intenzione di Sinan di pianter in quel luoco una fortezza”. Urmind deci ipoteza noastră întemeiată pe un raport sigur și cel mai apropiat — în zile chiar — de evenimentele de atunci, rezultă că Sinan Pașa:

— avea intenția să construiască o fortificație la București deoarece locul era periculos;

— dar a găsit că — la Radu Vodă indicăm noi — terenul nu ar fi fost propice, mai ales dacă admitem că era proaspăt răvășit de incendiu;

— și nici nu avea materialele necesare.

5. Staționarea în București a trupelor lui Sinan Pașa era tulburată și amenințată „da numerosissima esercito cristiani accresciutosi” astfel că el informează Poarta că „nelle mani del Signor Dio stavano le cose sue”.

6. Este mai plauzibilă mențiunea din raport — dacă apreciem realist starca de fapt a armatei otomane suficient de bine lovită și măcinată la Călugăreni și în zilele de după aceea hărțuită continuu — că „si fanno pubbliche processioni” decât că Sinan Pașa era atît de sigur pe situație încît să se comporte ca un ocupant definitiv care să construiască fortificații și să se așeze cu o stăpînire efectivă.

7. Se poate, avînd în vedere și alte relații ulterioare, ca și Sinan Pașa, pentru aceleași considerente care l-au determinat pe Mihai Viteazul să fi „fabricato intorno al Palazzo del Voivoda un forte con un bastione di terra et legnami con fossa”¹⁵.

Ne aflăm deci în situația de a admite că palanca de la Radu Vodă să fi fost realizată de Mihai Viteazul în ultima decadă a lunii august 1595 iar aceea a lui Sinan Pașa să fie o realizare ulterioară din a doua jumătate a lunii septembrie 1595 și situată însă pe malul stîng al Dîmboviței, la Curtea Veche.

Nu este deloc în afara tradiției locale, că domnii români construiau întărituri și fortificații ușoare, auxiliare, dar de mare eficacitate în bătăliile lor împotriva cotorpitorilor: „Iar Irimia vodă cu moldovenii, cu leașii le eșiră înainte tătarilor de față, și făcură șanț și se îngropară

¹⁵ Idem, pp. 499—500.

în pământ, și bătură război trei zile și trei nopți"...¹⁶ (sublinierea noastră — *n.n.*).

La 13 septembrie 1595 armata turcă a plecat din București spre Tirgoviște. După câteva zile ajungeau la Constantinopole rapoartele lui Sinan Pașa. Nu cunoaștem decât indirect conținutul lor. Pe de o parte se spune că a ocupat și fortificat Bucureștiul lucru pe care-l confirmă chiar Nichifor dascălul ca presupus martor ocular și preluat apoi de tradiția locală, pe de altă parte avem relatarea opusă, complet contradictorie, a bailului venețian Marco Venier, mai sus comentată.

Singurul document emanat de la Sinan Pașa, păstrat în copie tradusă în limba italiană este raportul său către marele cancelar al Porții alcătuit probabil la 27 octombrie în cetatea Rusciuc și sosit la 4 noiembrie la Constantinopole.

Confruntînd microfilmul acestei traduceri a raportului se constată unele diferențe față de textul publicat sub îngrijirea lui C. Esarcu acum 91 de ani.

Ne vom opri numai asupra uneia care poate duce la sprijinirea ipotezei noastre și anume :

— Textul publicat la 1880 are la pagina 493 următoarea redacție : „...et cosi venissimo alla terra di Bucoreste dove che per formare l'esercito si fece fabricare una fortezza" ceea ce ar duce la traducerea : „...și astfel cînd să venim pe teritoriul Bucureștilor unde pentru a înfrîna armata se puse a construi o fortificație...". —

— În microfilmul pe care l-am primit, textul italian este : „...et cosi venissimo alla terra di Bucoreste dove che per fermare L'esercito si fece fabricare una fortezza" (sublinierea noastră — *n.n.*) ceea ce ar duce la interpretarea : „...și astfel cînd să venim pe teritoriul Bucureștilor unde pentru a opri armata se puse a construi o fortificație"... — Ceea ce are mai multă apropiere cu textul în continuare, în deplină continuare de relatare și cu întîmplările de la Tirgoviște unde : „et ivi medesimamente si diede principio a fabricare un castello ma in questo mezzo per providenza divina sopraggiungendosi la stagione vernale et havendo molti giorni fatto del continuo gran pioggie et nelle monti in ogni loco essendo colate grandi nevi et per non aver pigliati li botiini da loro fatti, molti di loro si sono ritirati e partiti via".

Rezultă că această relatare a lui Sinan Pașa — este drept după aruncarea lui peste Dunăre și în jurul datei de 27 octombrie cînd se afla în siguranță, dinspre partea lui Mihai Viteazul, la Rusciuc, dar neliniștit de ce urma să i se comunice de la Constantinopole — poate fi o motivare a înfrîngerii. În partea finală a scrisorii sale, Sinan Pașa se plînge și în același timp motivează : „...non esendovi nella Valachia fortezze fabbricate anticamente sua fatte in spazio di quindici giorni solo per stanziare la militia". — Ceea ce corespunde cu timpul dintre 31 august 1595 și 13 septembrie 1595 cînd Sinan Pașa a stat în București și cînd a realizat acea fortificație „intorno al Palazzo del Voivoda".

În ceea ce privește situația de la Tirgoviște ar trebui să avem în vedere :

¹⁶ Manuscris (p. 17) de la Mănăstirea Neamț, nr. 18 în prezent la Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România.

— între 2—3 septembrie și 28—30 septembrie Mihai Viteazul a fost în această localitate ;

în timp ce :

— Sinan Pașa era în apropiere de Tîrgoviște la 28 septembrie 1595 iar la 17 octombrie 1595 era aruncat în București pentru ca peste șase zile, la 23 octombrie 1595 era la Giurgiu „nella nostra fortezza“ și apoi peste patru zile să se refugieze pe malul stîng al Dunării la Ruscuiuc.

Situația este mai plauzibilă pentru ca Mihai Viteazul în timp de o lună să se întărească în ciuda „providențialului“ timp potrivit în-vocat de Sinan Pașa și a necazurilor cu „aventurierii săi mercenari neplătiți care-l părăseau“, decît Sinan Pașa care nu a avut decît tot un „spazio di quindici giorni“ ca și la București unde a realizat un început de fortificare, probabil tot „una forte“ și nu o „fortezza“.

Este posibil ca în timpul pe care l-a avut la dispoziție atît la București cît și la Tîrgoviște, Mihai Viteazul a luat unele măsuri de siguranță pentru apărarea trupelor sale, în special a artileriei. Cu atît mai mult cu cît el era în mod continuu într-o defensivă activă și se apropia de trupele sale de ajutor, în timp ce Sinan Pașa era într-o situație contrarie, a unei ofensive „à la Phyrus“ și se depărta continuu de bazele sale de plecare.

Numai după ce a cedat pas cu pas și printr-o supraveghere activă a trupelor invadatoare pămîntul țării și cele două capitale, Mihai Viteazul s-a retras în acel loc : „...fortificati, molto aspro, sassoso et boscoso“¹⁷ pe care Sinan Pașa nici nu l-a putut afla și asupra căruia nici măcar nu a schițat un început de atac.

AU SUJET DE LA RETRAITE DE BUCAREST SINAN PACHA ET RETRAITE DE MIHAI VITEAZUL A TÎRGOVIȘTE

R É S U M É

A l'aide du microfilme reçu des archives de Venise en 1971, les auteurs — revenant sur les erreurs de l'édition de 1890 concernant la lettre de Sinan Pacha au grand chancelier de la Porte, en novembre 1595, traduit en italien par Basizi — émettent l'hypothèse que les fortifications des monastères Radu Vodă de Bucarest et de Tîrgoviște, auraient été construites par Mihai Viteazul. Ils reconsidèrent l'appréciation faite par M. Kogălniceanu selon laquelle Sinan Pacha aurait aussi construit une fortification à Bucarest mais pas à monastère Radu Vodă. Ils citent : „fabricato intorno al Palazzo del Voevoda“ donc il s'agissait de „Curtea Veche“ sur le rive gauche de la Dîmbovița.

¹⁷ Hurmuzaki, *București*, 1880, vol. III, 1576—1599, partea I-a p. 492.

En se qui concerne la fortification de Tîrgoviște, les auteurs fondent leurs hypothèses sur deux faits :

a) la lecture attentive du texte de la lettre de Sinan Pacha d'on résulte la même affirmation comme dans l'affirmation des événements de Bucarest ;

b) le fait que Mihai Viteazul attendu ici durant un mois l'aide de Transilvanie, alors que le séjour de Sinan Pacha a Tîrgoviște a été plus court — moins de 12 jours — que celui de Bucarest dans des circonstances beaucoup plus difficiles.

Comunicare prezentată la cea de a II-a Sesiune științifică de comunicări a Muzeului județean Argeș — Pitești 24—25 mai 1971.